

CUMHURİYET DÖNEMİ YAYGIN DİN EĞİTİMİNDE KULLANILAN BAZI KİTAPLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Meryem Karataş**

Öz

Yaygın din eğitimi örgün din eğitiminden çok daha eski bir tarihe sahiptir. 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı “Şer’iyye ve Evkâf ve Erkânı Harbiye Vekâletlerinin İlgasına Dair” kanunla beraber din eğitiminde düzenlemeye gidilmiştir. Dini kurumların idaresinin kendisine verildiği Diyanet İşleri Başkanlığı 22.06.1965 tarih ve 633 sayılı kanunla birlikte “toplumu din konusunda aydınlatma” görevini üstlenmiştir. Bu görevi yerine getirirken uygun bir eğitim öğretim ortamının oluşturulması gerekmektedir. Oluşturulan eğitim öğretim ortamında kullanılan materyallerin içeriği süreci zenginleştiren bir özelliğe sahiptir. Dönemin şartlarına ve ihtiyaçlarına göre değişen materyaller kullanılsa bile kitaplar öğrencilerin çoğunlukla başvurdukları kaynak olma özelliğini taşımaktadır. Tarihi süreçte yaygın din eğitiminde kullanılan değişmez materyaller arasında Kur’an alfabesi ve Kur’an-ı Kerim vardır. Dini bilgiler öğrenme alanıyla ilgili farklı dönemlerde değişik isimlerde kaynaklar mevcuttur. Çalışmada yer alan kitaplar yaygın din eğitiminde kullanılan kitapların küçük bir bölümünü içermektedir. Örgün din eğitiminde kullanılan kitaplar araştırmanın kapsamı dışındadır. Bu açıdan bahsi geçen dönem için çocukların kısmen ailelerinden kısmen de hocalardan aldıkları din derslerinde okutulan kitaplar ile yaygın din eğitimi görevini üstlendikten sonra Diyanet İşleri Başkanlığı çatısı altındaki Kur’an kurslarında okutulan ya da okutulması tavsiye edilen kitaplar çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Çalışma, Cumhuriyet döneminde yaygın din eğitiminde kullanılan kitapların eğitim ve din anlayışının ne olduğu sorusu üzerine kurulmuştur. Örgün din eğitimindeki kaynak kitaplar üzerine araştırmalar mevcutken yaygın din eğitiminde kullanılan kitaplar açısından kapsamlı bir çalışma olmaması araştırmanın önemini arttırmaktadır. Bu çalışmada söz konusu kitaplar şekil, kullanılan dil ve anlatım, içerik, dönemin din anlayışı ve Kur’an kursları müfredatlarına uygunlukları açısından değerlendirilmiştir. Doküman incelemesi yöntemi kullanılan araştırma sonucunda incelenen kitapların her birinin kendi içinde farklı özellikler taşıdığı, dönemin müfredatları ile uyumlu oldukları, doktriner bir bakış açısı ile hazırlandıkları sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Yaygın Din Eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Cumhuriyet Dönemi, Kur’an Kursları, Materyal.

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 29 Ağustos 2020 / 29 August 2020
Kabul Tarihi / Date Accepted: 06 Kasım 2020 / 06 November 2020

BAİD 12
2020

AN EVALUATION ON SOME BOOKS USED IN NON-FORMAL RELIGIOUS EDUCATION IN THE REPUBLICAN PERIOD

Abstract

Non-formal religious education has a much deep-rooted history than formal religious education. With the "On the Removal of The Deputies of Şer’iyye and Evkâf and Erkânı Harbiye" law numbered 429 and dated March 3, 1924, regulations were made in religious education. With the administration of religious institutions, the Directorate of Religious Affairs undertook the task of “enlightening the society about religion” with the law numbered 633 dated 22.06.1965. While administering this task, an appropriate

* Bu makale, *Cumhuriyet Dönemi Kur’an Kursu Öğretim Programlarındaki Değişim* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2020) başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğretmen, İMKB Mehmet Akif Ersoy Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Sakarya, e-mail: karatasmeryem5@gmail.com - Orcid ID: <http://orcid.org/0000-0002-4845-0225>

Atf/Citation: Meryem Karataş, “Cumhuriyet Dönemi Yaygın Din Eğitiminde Kullanılan Bazı Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme” *BAİD 12* (Aralık 2020): : 33-56

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

education environment must be created. The content of the materials used in the created educational environment has a feature that enriches the process. Even if the materials are used according to the conditions and needs of the period, the books have the feature of being the most used source by teachers. The literal materials used in religious education in the historical process include the Qur'an alphabet and the Qur'an. Sources with different names were used in different periods related to religious knowledge learning. The books in the study contain a small part of the books used in non-formal religious education. Books used in formal religious education are outside the scope of the research. In this regard, for the mentioned period, the books taught in the religious lessons taken from the families and teachers of the children and the books that were taught or recommended to be taught in the Qur'an courses under the roof of the Directorate of Religious Affairs form the basis of the study. In this study, these books have been evaluated from various angles. The study is based on the question of what is the understanding of education and religion of the books used in common religious education during the Republic. While there are researches on reference books in formal religious education, the lack of a comprehensive study in terms of books used in non-formal religious education increases the importance of the research. In this study, the books in question were evaluated in terms of their form, language and expression, content, understanding of the religion of the period and their suitability to the curriculum of Qur'an courses. As a result of the research using the document analysis method, it was concluded that each of the examined books had different characteristics in themselves, were compatible with the curriculum of the period, and were prepared with a doctrinal perspective.

Keywords: Religious Education, Non-Formal Religious Education, Presidency of Religious Affairs, Republic Era, Qur'an Courses, Material.

Giriş

Yaygın eğitim, her yaş ve her eğitim düzeyinden insana hitap edebilmesi ve genelde ihtiyaç duyulan konulardan hareket etmesi gibi özellikler içermektedir.* Yaygın din eğitimi, "Her yaş ve eğitim düzeyindeki insana yani toplumun her kesimine bilgi veren, dinin inanç temellerini sağlıklı bir şekilde benimseten, dini pratiklerin usulüne uygun yerine getirilmesini öğretene, ortak dini değerleri aşıl原因an, dinin kardeşlik, özveri, hoşgörü gibi meziyetlerini kazandıran, ama bu eğitimle sonuçta kişiye dini bir meslek kazandırmayan, bu alanda bir görev alma hakkına sahip kılmayan bir eğitimidir."¹ Bu kanun çerçevesinde yapılan düzenlemeler ile birlikte eğitimde farklı bir döneme girilmiştir. Toplumun dinî konularda aydınlatılması ile ilgili Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulması kararı alınmış böylece ibadethanelerden, inanç ve ibadet işlerinden sorumlu bir kurum ortaya çıkmıştır.

---

* Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 16.

¹ Mehmet Bulut, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Eğitimi Görevi", *Diyanet İlmî Dergi* 35/4 (Ekim 1999), 114.

Başkanlığın din eğitimi noktasında halka ulaşma yollarından biri kitaplar olmuştur. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde ailelerin, dini bilgi aktarımında bulunan hocaların okuttuğu ya da Kur'an kurslarına tavsiye edilen kitapların tam bir listesinden bahsetmek mümkün olmasa bile bu konuda bize fikir verecek kitap isimleri mevcuttur.¹

Kitapların sahip olması gereken özellikleri arasında; öğretim programının gereksinimlerini karşılaması, öğretim ilke yöntem ve teknikleri, öğrenci grubunun özellikleri ve ön bilgileri ile aynı doğrultuda hazırlanması, dersin hedeflerini gözetip hedef kitlenin dikkatini çeken bir takım görsel özelliklere ve içeriklere sahip olması bulunmaktadır.² Araştırmada ele alınan eserler incelenirken kitapların fiziksel tasarımları, içeriği, dönemin öğretim programıyla uyumu, bilgi hataları olup olmadığı, kullanılan dilin hedef kitleye uygunluğu, aktarmak istediği din anlayışı dikkate alınmıştır.

1. Yavrularımıza Din Dersleri

Ahmet Hamdi Akseki, gerek bulunduğu konum gerekse ortaya koyduğu eserler açısından yaygın din eğitiminde oldukça önemli bir isimdir. Elimizde aynı kitabın 1941 ve 1945 yılındaki iki baskısı mevcuttur. Aralarında bazı farklılıklar bulunan kitap,³ Akseki'nin Diyanet İşleri Reis Muavinliği görevini yürüttüğü dönemde yazılmıştır. Serinin diğer kitapları ise 1947 ve 1948 yıllarında basılmıştır. Akseki'nin önsözde belirttiğine göre kitap "Türk Müslüman yavrular" için din dersleri serisinin ilki olarak hazırlanmıştır.⁴ Kitapta çocukların anlayış seviyesine yaklaşılmak istendiği ifade edilmiştir. Çocukların kelimeleriyle, dilleriyle

---

¹ Daha fazla bilgi için bk. Gotthard Jaschke, *Yeni Türkiye'de İslamlık*, çev. Hayrullah Örs (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972); Gotthard Jaschke'nin *Yeni Türkiye'de İslamlık* isimli eserinde; "Çocukların kısmen ailelerinden, kısmen camilerde imam veya eski bir hocadan aldıkları din derslerinde bir Müslümanın temel görevlerini öğrenmeleri için, 1948 yılına kadar basılan aşağıdaki kitaplar okutulmuştur: Ahmet Hamdi Akseki *Yavrularımıza Din Dersleri*, Mehmet Şerefeddin Yaltkaya *Benim Dinim*, Nazım İçsel *Türk Evladına Din Bilgisi*, Eşref Edib *Çocuklarımıza Din Okuma Kitabı*, Ömer Fevzi Mardin *Din Dersleri*, Mustafa Asım Köksal *Gençlere Din Kılavuzu*, Abdülkadir Kemal Öğütçü *Çocuklarımızın Din Kitabı*, Hüseyin İkiz *Çocuklarımıza Sualli-Cevaplı İlmihal*, Ziya Şakir *Din Dersleri*, Abdullah Develioğlu *Oğlumun Dini Bilgileri*, Mustafa Şefik Öz *Çocuklarımıza İlk Din Bilgisi*." Gotthard Jaschke'nin dipnot vermeden aktardığı kitap isimleri, Kur'an kurslarında ilk dönemlerde okutulan ya da tavsiye edilen kitaplar şeklindedir.

² Kemal Aslan, *Dinimizi Öğreniyoruz 1-2-3 Yaz Kur'an Kursları Ders Kitaplarının Materyal Geliştirme İlkeleri Açısından İncelenmesi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 10; Turan Akman Erkilic - Sevcan Can, "Eğitim Yönetimi Ders Kitaplarının İçerik ve Fiziksel Özellikleri Açısından İncelenmesi", *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2/ 4 (Ekim 2018), 297. Daha fazla bilgi için bk. Özcan Demirel vd., *Ders Kitabı İncelemesi* (Ankara: Pegem Akademi, 2020).

³ Kitabın 1945 baskısında, öncekinden farklı olarak M. Şerafettin Yaltkaya'nın "Benim Dinim" isimli şiiri, Emin Ali Sipahi'nin "Hasret" isimli şiiri yer almakta, aynı şairin "Anne" isimli şiirinde de küçük farklılıklar bulunmaktadır.

⁴ Ahmet Hamdi Akseki, *Yavrularımıza Din Dersleri 1* (İstanbul: Burhaneddin Erenler Matbaası, 1947), 5.

konuştüğünü söyleyen yazar, İslâm itikadının, ibadetinin, ahlakının hiç yormadan öğretileceğini iddia etmiştir. “Din Dersleri” serisinin derece derece yükseleceği ve sonraki kitaplarda gençlerin ve diğer Müslümanların İslâm diniyle ilgili bilgilere ulaşacağı da aktarılmıştır.⁵

Birinci kitap 24 dersten, fihrist, müellifin basılmış ve basılmamış eserlerinin yer aldığı bölümlerden oluşmaktadır. Birinci ders “Çocuklarla Bir Konuşma Müslüman = Tam İnsan” başlığındadır. “Çocuklarım” hitabıyla başlayan ilk ders eserin hedef kitleyi göz önünde bulundurduğunu göstermektedir. Müslümanın bal arısına benzetildiği, konuşma üslubunda yazılan bölümden sonra ikinci ders “İlk Bilgiler” başlığındadır.⁶ Soru cevap yönteminin kullanıldığı bölümde İslâm diniyle ilgili bilgiler mevcuttur. Öğrencilerin aktif olarak katıldıkları bir ders modeli oluşturan Akseki’nin; “Sen nesen?” sorusuna verilen cevabı: “Türküm, Müslümanım” şeklindedir. Türk kimliğine yapılan bu vurgu milliyetçi bir bakış açısının ürünüdür. Üçüncü ders “Müslümanlığın İlk Temeli” başlığındadır. Kelime-i Tevhîd, Türkçesiyle beraber belirlenerek bölümün sonunda yer alan manzumenin de ezberlenme isteği söz konusudur.⁷ Dördüncü ders başlığı “Temizlik ve Sevilen Çocuk”tur. İki farklı çocuk modeli çizilerek hayatın içinden örnekler verilmesi hayata yakınlık ilkesinin gözetildiğini akla getirmektedir. Eğitimde ödül ve ceza kullanımını vurgulayan hikâyeden öğrencilerin ders çıkarmaları beklenmektedir. Sonraki bölümde ise temizlik çeşitleri soru cevap şeklindedir. Temizlik çeşitleri de kendi içinde bir sıralamaya tâbidir. Kalp temizliği, dil temizliği ve beden temizliğinden sonra elbise ve iş temizliği başlıkları vardır.⁸ Burada yakından uzağa ilkesi gözetilerek aynı başlık altında kötü sözlerin kullanılmamasıyla ilgili empati yeteneklerinin geliştirilmesi hedefler arasındadır.

Müslümanlığın çalışma dini olduğu yine bir hikâye ile çocuklara öğretilmeye çalışılmıştır. Eserde, kazandırılmak istenen tutum ve davranışlar manzume ya da hikâyelerle desteklenmiştir.⁹ Sonraki ders başlıklarında yine zıt karakterlerde davranan ve bunun karşılığında ödül ya da ceza ile karşılaşan çocuklarla ilgili örnek olaylar anlatılmıştır. Babaların sorumluluklarından, annelerin şefkatinden bahseden bölümler, aile içindeki görev dağılımını göstermeyi amaçlamıştır. Eserde kazandırılmak istenen değerler doğruluk, şefkat, sorumluluk, saygı,

⁵ Akseki, *Yavrularımıza Din Dersleri 1*, 5.

⁶ Akseki, *Yavrularımıza Din Dersleri 1*, 7-8.

⁷ Akseki, *Yavrularımıza Din Dersleri 1*, 9-10.

⁸ Akseki, *Yavrularımıza Din Dersleri 1*, 15-16.

⁹ Eserde; “üç kardeş hikâyesi”, “hoca ile talebe arasında bir konuşma”, “saygı”, “yuva ve ateş”, “arslan ile fare”, “ağaç diyor ki” gibi hikâye başlıkları konuya örnektir.

temizlik, düzen, çalışkanlık, merhamet, iyilikseverlik çerçevesinde kurgulanmıştır.¹⁰

Birinci kitabın son dersi “Çocuklara Baba Nasihati” başlığındadır. Allah sevgisiyle başlayan öğütler, Peygamberin bilinmesi, ana-babaya itaat edilmesi, vatan ve millet sevgisi temalarıyla devam etmektedir.¹¹ Kendi içinde bir mantığa göre oluşturulan öğütler, yazarın belli bir amacı gözettiğini göstermektedir. Eserin genel olarak oldukça basit bir dilde yazılmış olması, hikâye ve şiirlerle süslenmesi, yaş seviyesine göre az ve öz bilgiler aktaran, bazı değerleri aktarmaya çalışan bir özelliğe sahip olduğunu düşündürmektedir.

İkinci kitap, yirmi altıncı ders ile başlayıp elli beşinci ders olan “Çocuklara Öğütlerim” başlığıyla sona ermektedir. Her iki kitabın tek bir eser olarak düşünüldüğü, derslerin numaralandırılmasından anlaşılmaktadır. “Allah Adıyla” başlığı, Ziya Gökalp’in “Elhamdülillah” isimli şiirinin yer alması ile devam etmekte, Yahya Kemal’in “Ezansız Semtler” başlığıyla İstanbul gazetelerinde yayımlanan bir yazısı da aktarılmaktadır.¹² “En Büyük Sevgi, Ezan, İnanmak ve Yapmak, Bayram Hediyesi” başlıklı dersler soru cevap şeklindedir ve yazar, vermek istediği mesajları ve kazandırmak istediği değerleri bu şekilde hedef kitleye ulaştırmaktadır. Atalar sözü aynı şekilde konuların sonunda yer almaktadır. Dersler, öğretmenin öğrencileriyle olan diyalogu ve soru cevap yöntemiyle devam etmektedir. Genel olarak değer aktarımı yapılan hikâye ve örnek olaylardan hareketle bir anlatım şekli mevcuttur.¹³ Eserin hedef kitlesinin yine küçük çocuklar olduğu hem kullandığı dilden hem de hikâyelerin sadeliğinden anlaşılmaktadır.

Serinin üçüncü kitabının önsözünde, çocukların velilerine yönelik bir konuşma olduğu anlatılan hitapta, akıllı ve ergenlik döneminde olan her bireyin dinini, kitabını öğrenmesinin farz olduğu belirtilerek; her anne ve babanın da çocuklarına bu bilgileri öğretmelerinin zorunlu hatta borç olduğu bilgisi yer almaktadır. Akseki, İslâm’ın zamanın ihtiyaçlarını göz önünde bulundurduğundan hareketle bugün yazılacak din derslerinin ve ilmiyelerin tarzının dünden farklı olması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁴ Aslında yazar tespitlerini eserlerine yansıtmaya çalışmaktadır. Dünyada çocuklar için hazırlanan din dersi kitaplarının farklı olduğunu, eski kitaplarda yer alan ezbercilik üzerine kurulu yazıların geçmişte kaldığını, bunun yerine sürükleyici hikâyelerin olması gerektiğini düşünmektedir. Amerika’da çocuklar için

¹⁰ Akseki, *Yavrularımıza Din Dersleri 1*, 49-52.

¹¹ Akseki, *Yavrularımıza Din Dersleri 1*, 68-69.

¹² Akseki, *Yavrularımıza Din Dersleri 2* (İstanbul: Burhaneddin Erenler Matbaası, 1948), 5.

¹³ “Nankörlüğün cezası”, “çiftçi ile padişah”, “Kaya ile arkadaşları”, “çocukla haydutlar”, “ihtiyar serçenin öğütleri” hikâye başlıklarındadır.

¹⁴ Akseki, *Yavrularımıza Din Dersleri 3* (İstanbul: Doğu Matbaası, 1947), 3-6.

hazırlanmış olan kitaplar ve ders programlarının masasında durduğunu ifade eden yazar, “Yavrularımıza Din Dersleri” kitabının herkesin anlayabileceği açıklık ve basitlikte yazıldığını, basit zannedilen hikâyelerin aslında itikadî ve ahlakî konularda önemli meseleleri ele aldığını göstermektedir.¹⁵

Üçüncü kitap, yirmi dokuz dersten meydana gelmektedir. İlk iki kitaptaki anlatım tarzı ile üçüncü ve dördüncü kitaptaki terminoloji birbirinden farklıdır. Diğer kitaplardan farklı olarak ders numaraları kendi içinde müstakildir. “İnsan” ile başlayan ilk ders “akıl ve din” başlıkları ile devam etmektedir. Dinin itikat, amel ve ahlaktan oluştuğunu belirten yazar, üçüncü kitapta imanın şartlarını maddeler halinde ele alarak itikat konusunu belli bir düzen içinde okuyucuya ulaştırmaktadır.¹⁶ Aynı zamanda her bölümün ilk paragrafı konuyla bağlantılı sorulardan oluşmaktadır.

Serinin son kitabı olan dördüncü kitapta, amel ve ibadetlerle ilgili ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Eser üçüncü kitabın devamı şeklinde tasarlandığından, otuzuncu ders ile başlamakta ve elli altıncı ders ile sona ermektedir. Her iki kitabın da birbiri ile bağlantılı olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır. Üçüncü kitapta iman ve itikat konuları işlenirken dördüncü kitap, amel ve ibadetle ilgili ayrıntılara sahiptir. İbadet konusunun ayrıntılı olarak işlendiği eserde “Ezanın bugün memleketimizde okunan Türkçesi şu şekildedir.” denilerek ezan metni yer almaktadır.¹⁷ “Günah = Suç” başlıklı dersin büyükler için yazıldığı ifade edilerek günahlar konusunda çok dikkatli olunması gerektiği hatırlatılmaktadır.¹⁸ Abdest, namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetler ele alındıktan sonra “İslâm Büyüklüğü” başlığı ile İslâm tarihinden örnekler ele alınmaktadır. Dört halifenin ahlakî ve kişisel özelliklerinin yanı sıra İslâm medeniyetine olan katkıları da anlatılmaktadır.¹⁹ Eserde, derslerin bitiminden sonra bazı surelerin anlamları ve tefsirleri vardır.²⁰

Kitapta basit tarzda da olsa görselliğe yer verilmiştir. Akseki'nin önsöz ve birkaç söz başlığıyla kitaplar hakkında bilgi verdiği görülmektedir. Kullanılan dil, hedef kitlenin özellikleri gözetenilerek oluşturulmuştur. İlk iki kitap çocuklar, üç ve dördüncü kitaplar ise yetişkinler için hazırlanmıştır. Mümkün olduğu kadar farklı metotların kullanıldığı kitaplar, döneminde yazılan diğer kitaplara nazaran farklı bir üslupta hazırlanmıştır.

¹⁵ Akseki, *Yavrularımıza Din Dersleri 3*, 3-5.

¹⁶ Akseki, *Yavrularımıza Din Dersleri 3*, 109-115.

¹⁷ Akseki, *Yavrularımıza Din Dersleri 4*, (İstanbul: Burhaneddin Erenler Matbaası, 1947), 51.

¹⁸ Akseki, *Yavrularımıza Din Dersleri 4*, 100-106.

¹⁹ Akseki, *Yavrularımıza Din Dersleri 4*, 107-135.

²⁰ Akseki, *Yavrularımıza Din Dersleri 4*, 142-187.

Ahmet Hamdi Akseki, dört kitaptan oluşan eserinde kendi ifadesiyle din dersi ve ilmi hallerin yazımında farklı bir yol denenmesi gerektiğini düşünmüş ve bunu eserlerine yansıtmaya çalışmıştır. Konuların ele alınışında kullanılan hikâyelerle soyut kavramların çocukların zihninde somutlaştırılması amaçlanmıştır. Somut işlem döneminde olan çocuklar için gözetilen bu ilke sayesinde bilgilerin çocukların zihnine yerleştirilmesi hedeflenmiştir. Akseki'nin soru cevap metodunu kullanması ise eğitimde aktiflik ilkesini akıllara getirmiştir.²¹ Hayata yakınlık ilkesinin de gözetildiği kitapta hayvanlar âleminden örnekler seçilmiş, anne ve babaların görevlerini yerine getirmesi üzerinde durulmuştur.²²

İlk kitapta ezberlenmesi beklenen bölümlerin diğer kitaplara nazaran daha fazla olması dönemin ezberci bakış açısını destekliyor gözükmektedir. Bununla birlikte basit kelimelerin seçilmesi, hikâyelerin ve örnek olayların kullanılmış olması ile eser, klasik din eğitimi kitaplarından farklı özellikler göstermektedir.

2. Benim Dinim

1943 yılında Diyanet İşleri Reisliği Yayınları'ndan çıkan "Benim Dinim" isimli kitabın yazarı, dönemin Diyanet İşleri Reisi Ord. Prof. M. Şerafeddin Yalçkaya'dır. 1879 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Yalçkaya, 1924 yılında Darülfünun İlahiyat Fakültesi'nde müderrislik yapmış ve 1942'de Diyanet İşleri Başkanlığına getirilmiş ve vefatına kadar bu görevde kalmıştır. Manzum bir eser olan "Benim Dinim" deki başlıklar, İslâm diniyle ilgili kavramların öğrencilere benimsetilmesini hedeflenmiştir. Kitabın ismiyle uyumlu olarak başlayan eserde hitap, genel anlamda çocuklara yöneliktir. Nesir türünde anlatılan bazı hikâyeler manzum şeklinde tekrar değerlendirilmiştir.²³ Eser, iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümdeki şiirlerin başlıkları inanç esasları ve İslâm'ın şartlarını benimsetmeye yöneliktir. "Melekler, Kitaplar, Peygamberimiz, Oruç, Namaz, Yabanda Komaz" başlıkları buna örneklerdir.²⁴ İkinci bölüm, önce evrenden hareketle Allah'a imana yönlendiren cümleler içermekte ve sonrasında değer kazandırmaya yönelik mesajlar bulundurmaktadır.²⁵ Hz. Muhammed'in hadis-i şeriflerinden hareketle "Ana Şefkati, Hayvanlara Acıyın" şiirleri oluşturulmuştur. İslâm kültür tarihine mal olmuş hikâyelerin ardından kitap "Türk Bayrağı" başlıklı şiirle sona ermektedir.²⁶

²¹ Aktiflik ilkesiyle ilgili örnek cümleler: "Temizlik deyince ne anlarsın?", "Sana birisi kötü bir söz söylese hoşuna gider mi?", "Siz hangi dindensiniz?", "Bu ezan niçin okunur?", "Bizi kim yarattı?" vb. cümleler birinci ve ikinci kitapta mevcuttur.

²² "Hoca ile Talebe Arasında Bir Konuşma", "Arılar ve Karıncalar", "Bülbül ve İstiklal", "Karga ve Güvercin" başlıkları bu duruma örnektir.

²³ "Allah her yerde hazır ve nazırdır" başlığında anlatılanlar bu duruma örnektir.

²⁴ Şerafeddin Yalçkaya, *Benim Dinim* (Ankara: Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, 1943), 3-19.

²⁵ Yalçkaya, *Benim Dinim*, 21-44.

²⁶ Yalçkaya, *Benim Dinim*, 44.

Kitapta giriş ya da önsöz yer almadığı için hedef kitle ve eserin yazılış amacı hakkında herhangi bir malumata sahip değiliz. Ancak içerik, kullanılan dil ve anlatılan hikâyelerden hareketle yetişkinlere yönelik bir eserden bahsetmenin mümkün olmadığı açıktır. Kitaptaki sayfaların büyük bir bölümünde resimlendirme mevcuttur. Nesir türünün tekdüzelüğünden uzak olarak hazırlanmış olması eseri farklı kılan bir özelliktir.

3. Din Dersleri

1946 yılında İstanbul'da basılan kitabın yazarı Ömer Fevzi Mardin'dir. Mardinî namıyla bilinen köklü bir aileye mensup olan Mardin, 1878 yılında Mardin'de dünyaya gelmiştir. Kendi isteğiyle askerî okula giren ve bir süre sonra emekli olana kadar bu mesleğini sürdüren Mardin, 1 Mart 1953 yılında vefat etmiştir.²⁷ Tasavvuf yönünün ağırlığı sebebiyle bazı eleştirilere maruz kalan Mardin'in Din Dersleri kitabı, İlahiyat Külliyyatı ana başlığı ile yayımlanmıştır.

Kitap, on fasıl ve on iki dersten oluşmaktadır. 1. Fasıl "İlahiyat"dır. Bu fasılda birinci ders olarak "Din" konusu ele alınmıştır. Dini, yaşama nizamı olarak tanımlayan Mardin, Allah mefhumu ve dua başlıklarını ele almıştır. Allah'ı tanımak başlığında genel anlamda ilmihal kitaplarında yer alan Allah'ın sıfatlarından bahsetmek yerine Allah'ın insanlara yakınlığını, güzelliğini, merhametli ve cömert oluşunu ele almayı tercih etmiştir.²⁸ İslâm dininden bahsedilen ikinci fasılda âyetler, konu başlıklarına uygun olarak kullanılmıştır. Bu bölümde dini zorlaştıran vaizlere işaret edilmiş ve bu şekilde fetva verenler eleştirilmiştir.²⁹ Üçüncü fasıl, itikatsızlık konusuna ayrılmıştır. Mardin, bu bölümde batı dünyasında yayımlanan broşürlerden bahsederek farklı din mensubu olan ve alanında tanınmış bireylerin dindarlıkla ilgili olumlu cümlelerini aktarmaktadır. "Mütefenniler dindar olur mu?" başlığında aktarılan konu geniş bir şekilde ele alınmıştır. İslâmiyet dininin ele alındığı konuda Hz. İbrahim tüm dinlerin ortak değeri olarak tanımlanmıştır.³⁰ Kitapta ele alınan "Ahlakîyat" konusunda ise din kaynaklı bir ahlaktan bahsedilmektedir. Ahlakî düzenin kurucu faktörü olarak din gösterilmiştir. İlahî kaynaklı ahlaktan kastın sadece İslâm dini olmadığı verilen örneklerden anlaşılmaktadır.³¹ Yazarın ruh kavramını açıkladığı bölümde ise Hıristiyanların Allah'ı ruh ve nur olarak vasıflandırdığı, Musevilerin mukaddes kitabında yaratıcıya kuvvet denildiği, Kur'an-ı Kerim'de ise Allah'ın nur olduğunun söylendiği aktarılmış ve hepsinin

²⁷ Kamil Büyüker, "İstanbul'da Mardinli Bir Asker, Mutasavvif: Ömer Fevzi Mardin (1878 1953)", *Makalelerle Mardin* (İstanbul 2007), 76.

²⁸ Ömer Fevzi Mardin, *Din Dersleri* (İstanbul: Aydınlık Basımevi, 1946), 4-14.

²⁹ Mardin, *Din Dersleri*, 14-39.

³⁰ Mardin, *Din Dersleri*, 75-82.

³¹ Mardin, *Din Dersleri*, 106-109.

aynı neticeye vardığı ifade edilmiştir.³² Mardin'in eserinin sonlarında Hz. İsa'nın memuriyeti ve İsrailoğullarının misyonu başlıklarında tekrar kitap ehlinin ele alınması diğer dinlere karşı müsamahakâr bir bakış açısını akla getirmektedir.³³ Eserlerinin neşrinin üzerinden yıllar geçmesine rağmen Mardin, halen bu konuda eleştirilmekte ve farklı din mensuplarına karşı gösterdiği tavrı nedeniyle tavizkar olarak görülmektedir. Ömer Fevzi Mardin'in kitabında dile getirdiği noktalardan bir diğeri, saadet ve şekavet konusundadır. Hadis metni verilmeden³⁴ sa'îd kimsenin anne karnında sa'îd; şakî olanların da anne karnında şakî olduğu aktarılmıştır. Menfî ruhu terbiye etmenin işe yaramayacağı, meyve ne ise semeresinin de öyle olduğu ifade edilmiştir.³⁵ Konusu insan olan eğitimin, bireylerin özelliklerini değiştirme gücünün olup olmadığı eğitimciler arasında tartışılırken Mardin'in bu konudaki görüşü, yazarın, bireyin doğuştan getirilen özelliklerini ön planda tuttuğunu göstermektedir.

Önsözde kitabın başlığı ve içeriği ile uyumlu olarak din kavramının özellikleri anlatılmıştır. Görsel hiçbir özellik kullanılmayan kitabın dili, döneminin özelliklerini yansıtmaktadır. Hedef kitle olarak yetişkinlerin belirlendiği anlaşılan kitapta ağıdalı bir dil söz konusudur. Eser sadece İslâm dini ile ilgili değil farklı inanışlarla ilgili de bilgi vermektedir. Dönemin klasik ilmihal kitap tarzından farklı bir anlayışla hazırlandığı belli olan bu eserin dine, dindarlara ve diğer dinlere bakış açısının dönemin anlayışının dışında olduğu anlaşılmaktadır.

Kitapta konuların ele alınmasında âyetler kullanılmıştır. Din eğitimi açısından bakıldığında birincil kaynaklardan örnekler verilmesi, kavramlarla ilgili izah ve mülâhaza başlıklarının kullanılmış olması eserin daha anlaşılır olması ve anlatılanların desteklenmesi için bir çaba olarak görülebilir. Fikhî konular dışında ahlak başlığı hem bireysel hem de toplumsal ahlak açısından da ele alınmıştır.

4. Gençlere Din Kılavuzu

İlk olarak 1946 yılında basılmış olan eser, "İslâm İlmihali" isimli kitabın temelini oluşturmaktadır. Kur'an kursu ve İmam hatip okulu öğrencileri için temel dini bilgilerin aktarılmasında önemli bir kaynak kabul edilen eser, sonraki dönemlerde tekrar basılmıştır. Eserin yazarı olan M. Asım Köksal, 1913 yılında Kayseri'nin Develi kazasında dünyaya gelmiştir. Medrese usulüne göre ilim tahsil eden Köksal, 1933 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda memuriyete başlamıştır.

---

³² Mardin, *Din Dersleri*, 132.

³³ Kitaptaki benzer cümleler şu şekildedir: "Musevilik ferdi, insan olarak yetiştirmeye ve ferdin evvela ailesi ve cemaati içinde iyi bir unsur olmasına bakmıştır. Hristiyanlık ferden yetiştirmeyi, aile ve cemaati içinde iyi bir uzuv olmayı öğrenen insanoğluna bütün insanlık ailesi içinde ve aynı yakınlıkta yer almayı öğretmiştir."

³⁴ Ömer Fevzi Mardin, hadis-i şeriflerin kaynakçasını vermediği için metni değerlendirmek mümkün değildir.

³⁵ Mardin, *Din Dersleri*, 134-135.

31 yıl boyunca Başkanlığın üst kurullarında vazifelerde bulunan M. Asım Köksal, 1998 yılında vefat etmiştir.³⁶

Kitabın ilk bölümlerinde imanın esasları ele alınmıştır.³⁷ Sonraki bölümlerde “İslâm’ın Beş Şartı” başlığıyla namaz, oruç, zekât ve hac konuları ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Özellikle namaz konusunda ilmihal eserlerinde olduğu gibi her mevzu tafsilatıyla ele alınmaktadır.³⁸ “Müslümanlık En Yüksek İnsanlıktır” başlığında ise Hz. Muhammed’in hadis-i şerifleri ışığında ahlakî ilkeler hatırlanmış ve Hz. Ali’nin oğlu Hz. Hasan’a nasihatine yer verilmiştir.³⁹

İman ve ibadet bilgilerinin detaylı olarak öğretilmesinin amaçlandığı kitap, sade bir dil kullanılarak hazırlanmıştır. Anlatılan konuyla bağlantılı olarak şiirler belirlenmiştir. Nazım ve nesirin bir arada kullanılması hedef kitle için dikkat çekici özelliكتedir.⁴⁰ İman konuları işlenirken kısa ve birbiriyle uyumlu ifadeler seçilmiştir. Yazar “Müslümanlık En Yüksek İnsanlıktır” başlığı ile gençlere ahlakla ilgili bilgiler vermiştir.⁴¹ Eğitim kurumlarında kullanılması için hazırlandığı belirtilen eserde dipnot uygulaması olmaması önemli bir eksik olarak göze çarpmaktadır. İçerik açısından belli bir sistem içinde konuların ele alındığı kitapta iman ve İslâm konularından sonra İslâm’ın şartları ayrıntılı olarak öğrencilere anlatılmıştır. Etkinlikler, öğrenilenlerin pekiştirilmesi açısından önemli iken kitabın bu yönü eksik kalmıştır. Verilen örneklerden hareketle kitapta dinî kaynaklı bir ahlak anlayışının söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Âyet ve hadisler kullanılarak konular ele alınırken örnek olay anlatımı ya da hikâyelerin yok denecek kadar az olduğu belirtilmelidir. Sûre ve duaların anlamlarıyla birlikte eser sona ermektedir.⁴² Köksal’ın eseri, yayıncının da ifade ettiği gibi ilmihal türünde yazılmış olan bir kitaptır.

5. Kur’an Kursları İçin İtikad, İbadet, Ahlak

Diyanet İşleri Başkanlığı Teftiş Kurulu üyesi olan Sabri Özdemir tarafından 1979 yılında yazılan eserin Kur’an kursları müfredat programına göre hazırlandığı ifade edilmiştir.⁴³ Konu başlıklarının 1975 yılı müfredatıyla uyumlu olduğu görülmektedir. Önsözde kursların, toplumu din konusunda aydınlatma hizmetine yapılan vurgu dışında, her yıl binlerce Türk çocuğunun İslâm dinine ait bilgileri bu kurumdan edindiği belirtilmiştir. Yazar, bahsi geçen yıllarda Kur’an-ı Kerim ve siyer dersleri için Başkanlığın hazırlattığı kitapların bulunduğunu, itikat,

³⁶ Yazarın hayatıyla ilgili bilgiler, kitabın giriş bölümünden alınmıştır.

³⁷ M. Asım Köksal, *Gençlere Din Kılavuzu* (İstanbul: Köksal Yayıncılık, 1999), 16-61.

³⁸ Köksal, *Gençlere Din Kılavuzu*, 63-176.

³⁹ Köksal, *Gençlere Din Kılavuzu*, 173-176.

⁴⁰ Allah’ın isimlerinin şiir şeklinde yazılmış olması bu duruma örnektir.

⁴¹ Köksal, *Gençlere Din Kılavuzu*, 169-176.

⁴² Köksal, *Gençlere Din Kılavuzu*, 177-187.

⁴³ Sabri Özdemir, *İtikad, İbadet, Ahlak* (Ankara: Gaye Matbaacılık, 1979), 5.

ibadet ve ahlak dersleriyle ilgili müfredat programıyla uyumlu müstakil bir kitabın hazırlanmadığını ifade etmiştir. Özdemir, kurslardaki öğrenciler arasında yaş ve eğitim çeşitliliğine dikkat çekmiş, özellikle ilkokul mezunu olan öğrencilerin hedef kitle olarak kabul edildiği ve onların genel kültürlerinin göz önünde bulundurulduğunu aktarmıştır.⁴⁴

Kitapta görsel öğelere yer verilmemiştir. Yetişkinlere yönelik hazırlanmasına rağmen kullanılan dilde açık ve anlaşılır bir tarz benimsenmiştir. Her konunun başında dersin planı yer almıştır. Eserde okuma parçaları aktarılmış ve bu durum konuların somutlaştırılmasına yardımcı olmuştur. Dönemin din eğitimi anlayışı doğrultusunda hazırlanan eserin ahlak dersiyle ilgili bölümde ele alınan “Ahlaki Vazifeler” başlığı geleneksel sorumluluk anlayışlarını ortaya koymuştur.⁴⁵ Bireyin yerine getirmesi gereken vazifelerinden maddeler halinde bahsedilmesi, ahlakî sonuçlara odaklanmayı zorlaştırmıştır. Faziletin temelleri başlığında ele alınan konular ise İslâm felsefe tarihinin üzerinde durduğu değişmez başlıklardır.⁴⁶ Klasik ahlak kitaplarında ele alınan konuların, dönemin Kur’an kursu müfredatları ile uyumlu olarak ele alındığı görülmektedir.

6. Dini Bilgiler Ders Kitabı

Ahmet Lütfi Kazancı, Hüseyin Algül, Osman Çetin, Cahit Erdiñç, Hamza Özdemirci tarafından hazırlanıp Din İşleri Yüksek Kurulu’nun 23.07.1981 tarih ve 62-63 sayılı kararıyla Türkiye Diyanet Vakfı tarafından basılan ve ders kitabı olarak okutulması amaçlanan kitabın ismi “Dini Bilgiler Ders Kitabı”dır.

Kitabın planlarının 1975 müfredat konularıyla benzerlik arz ettiği görülmektedir. Ancak kitaptaki bazı alt başlıkların müfredattaki başlıklarla uyumlu olmadığı tespit edilmiştir.⁴⁷

Kitabın içeriği “Dersin Planı” ile başlayıp konuların değerlendirilmesiyle devam edip özet ve sorularla son bulmaktadır. Konuların anlatımının sonunda açık uçlu sorular yer almaktadır. Dönemin soru anlayışına uygun olan açık uçlu sorular sayesinde hedef kitlenin hem konuları öğrenmeleri hem de öğrencilerin kendi cümleleriyle konuyu tekrar etmeleri sağlanmaktadır. Kitapta itikat, ibadet, siyer

⁴⁴ Özdemir, *İtikad, İbadet, Ahlak*, 5-6.

⁴⁵ Özdemir, *İtikad, İbadet, Ahlak*, 139-148.

⁴⁶ Özdemir, *İtikad, İbadet, Ahlak*, 153-155, Faziletin temelleri başlığında hikmet, şecaat, iffet ve adalet alt başlıkları aktarılmıştır.

⁴⁷ A. Lütfi Kazancı vd., *Dini Bilgiler Ders Kitabı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1981), 23-30, Müfredatta yer almayan kitapta bulunan alt başlıklardan bazıları şunlardır: “Allah’a iman ne demektir?”, “Allah’ın birliği”, “Allah’ı neden sevmeliyiz?”, “Kitapların muhteviyatı ve onlara iman”, “Mucize ne demektir?”, “Tebliğ ve beyan”, “Dinin ahkâmını icra etmek”, “Namazın sünnetleri” vb. Bazı başlıkların ise müfredatta olmasına rağmen kitapta başlık olarak bulunmadığı görülmüştür: “Faziletin temelleri” alt başlığında hikmet, şecaat, iffet, adalet. “Ruh terbiyesi” başlığı altında sağlam bir inanca sahip olmak, sağlam bilgi edinmek, ruh terbiyesinde ibadetin rolü, hurafelerden sakınmak vb.

ve ahlak dersleri ayrı başlıklar halinde oluşturulmuştur. Görsel öğelerin kullanılmadığı kitapta basit bir dil kullanılmıştır. Kitabın bitimine İstiklal Marşı ile beraber Arif Nihat Asya'nın Naat'ı eklenmiştir.

6. 1. İtikat Dersi

İtikat dersi, yirmi üç ders başlığından meydana gelmektedir. Ders başlıkları genel anlamda müfredat başlıklarıyla uyum içerisindedir. Eserde “Kitaplara İman” başlığı ile “Vahiy Kimlere Gelir?” alt başlığında velilere gelen ilhamdan bahsedilmiştir. Bu durumun vahiy olmadığı ve peygamberlere gelen ilham kuvvetinde bulunmadığı ifade edilmiştir. Gelen ilhama hiç kimsenin hatta velinin de uyma mecburiyeti olmadığı da açıklanarak bu konudaki yanlış anlamaların önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁴⁸

Mucizeler başlığında Hz. Muhammed ile ilgili bazı mucizeler aktarılmış; öğrenciler, konuların sonunda yer alan sorularda Asrı Saadet isimli kitabın ikinci cildine yönlendirilmiştir. Hz. İbrahim'in ateşe atılması, Hz. Musa'nın asasının yılan olması mucizelerinin Kur'ân-ı Kerîm'den okunmasının istenmesi ise hedef kitlenin temel kaynaklara yönlendirildiği anlamına gelmektedir.⁴⁹

“Ahirete İman” başlığında ele alınan “Kıyamet Günü ve Alametleri” konusunda ise kıyametin büyük alametleri maddeler halinde ele alınmıştır. Müslim'den rivayet edilen bir hadis-i şerife dayandırılan alametler ayrıntılı olarak işlenmiştir.⁵⁰ Kader ve kazaya imandan bahseden bölümde ise bireyin iradesine vurgu yapılmış ve kişilerin kusurlarını görmezden gelip kaderi bahane etmelerinin doğru bir bakış açısı olmadığı ifade edilmiştir.⁵¹

İslâm dininin diğer dinlerden üstün olduğu ile ilgili ortaya konulan tezler de Hintlilerin ‘ineğe taptıkları’, Hristiyanların ise ‘üç ilah inancına’ sahip oldukları iddiasına dayanmaktadır ki bahsi geçen inanç detayları, din sahipleri tarafından kabul edilmemişken Kur'an kurslarında İslâm dininin üstünlüğünün ispatlanması için bu verilerin kullanılması eğitim ilkeleriyle uyuşmamaktadır. Bu konuda dinlerin kendilerini nasıl tanımladıkları üzerinden yorum yapmak daha doğru bir bakış açısı olurdu.⁵²

6. 2. İbadet Dersi

İbadet dersi, on altı dersten oluşmaktadır. Herhangi bir ilmihal kitabında bulunabilecek bilgiler eserde yer almaktadır. “Sular” başlığı altında, “Temizlik yönünden suların önemi, temizlik yönünden suların çeşitleri, temizleme

⁴⁸ Kazancı vd., *Dini Bilgiler Ders Kitabı*, 29.

⁴⁹ Kazancı vd., *Dini Bilgiler Ders Kitabı*, 41.

⁵⁰ Kazancı vd., *Dini Bilgiler Ders Kitabı*, 48-49.

⁵¹ Kazancı vd., *Dini Bilgiler Ders Kitabı*, 54-55.

⁵² Kazancı vd., *Dini Bilgiler Ders Kitabı*, 61.

şekilleri” alt başlıklarında aktarılan bilgiler oldukça ayrıntılı işlenmiştir.⁵³ Mutlak suların ayrıldığı bölümlerde, kuyulara hayvan düştüğünde kuyunun temizlenme şekillerine kadar ayrıntılar mevcuttur.⁵⁴ Kur’an kurslarının üstlenmiş olduğu yaygın din eğitimi misyonu çerçevesinde öğrencilerine bu kadar ayrıntılı bilgi aktarımıyla kendisine nasıl bir hedef oluşturduğu anlaşılammıştır. Kuyulara düşen hayvanlara göre, kaç kovayla kuyunun temizlenmesi gerektiği en ince detaylarına göre anlatılırken ibadet alışkanlığı kazandırmakla ilgili hiçbir ifade görülmemiştir.

6. 3. Siyer Dersi

Siyer dersi, Hz. Muhammed’in hayat hikâyesinin kronolojik olarak aktarıldığı bir içeriğe sahiptir. On dokuz dersten oluşmaktadır.⁵⁵ İçerik ile uyumlu olan 1975 yılı müfredatındaki siyer dersi açıklamalarında konuların tarih dersi kavramı dışında anlatılması istenmiştir. Ancak belirlenen konu başlıkları, tarih dersi görünümündedir. Dersin ruhunu vermek öğreticiye kalmış gibidir. Derslerin sonunda yer alan bölümde ise dönemin ezberci bilgi anlayışı ile uyumlu sorular yer almıştır.

6. 4. Ahlak Dersi

Ahlak dersi, on dört ders başlığından meydana gelmektedir.⁵⁶ Eserin ahlak başlığında, kelimenin sözlük anlamı dışında birkaç tanıma da yer verilmiştir. Huy ve karakter anlamlarına sahip olan ahlakla ilgili yapılan tanımlar; iyi huyu benimsemek, her kötü huydan sıyrılmak, insandaki manevî değerler ve davranışlar topluluğu olarak belirlenmiştir.⁵⁷ Dersin girişinde ahlakla ilgili verilen farklı tanımlar, dersin sonrasında anlatılacak ahlakla ilgili bilgilere giriş niteliğindedir. Konularda verilen örnekler ve kullanılan kaynaklara bakıldığında ilahi bir ahlak anlayışının kazandırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Ahlak ilminin amacı olarak birey mutluluğunun sağlanması gösterilmiştir. Ahlakın fert ve cemiyet üzerindeki tesiri başlığında verilen maddeler ahlaklı bireyin özelliklerinden bahsetmektedir.⁵⁸ Kitabın sonraki bölümlerinde ahlakî vazifeler başlığında bireyin sorumlu olduğu kişilere karşı ne gibi görevleri olduğu maddeler halinde belirlenmiştir. Yapılan sıralama önce “Allah’a karşı vazifelerimiz, sonra peygamberimize karşı vazifelerimiz” şeklinde devam

⁵³ Kazancı vd., *Dini Bilgiler Ders Kitabı*, 74.

⁵⁴ Kitabın 75. sayfasında mutlak suyun kendi arasında beş kısma ayrıldığı ifade edilmiştir. Hareketlerine göre suların iki kısma ayrıldığı anlatılan ayrıntılı bilgiler arasındadır.

⁵⁵ Kazancı vd., *Dini Bilgiler Ders Kitabı*, 121-181.

⁵⁶ Kazancı vd., *Dini Bilgiler Ders Kitabı*, 185-225.

⁵⁷ Kazancı vd., *Dini Bilgiler Ders Kitabı*, 185.

⁵⁸ Kazancı vd., *Dini Bilgiler Ders Kitabı*, 186, Ahlakın fert üzerindeki tesirleri başlığında ahlaklı kişilerin doğru, dürüst, çalışkan olacağı, vazifelerini bileceği, din vatan milleti sevecekleri, temizliğe dikkat edecekleri maddeleştirilmiştir.

etmektedir. İnsanın kendi şahsına karşı vazifeleri, karı-kocanın birbirlerine karşı vazifeleri, anne-babanın çocuklarına karşı vazifeleri, çocukların anne ve babalarına karşı vazifeleri ve son olarak da kardeşlerin birbirlerine karşı vazifeleri yine maddeler şeklindedir.⁵⁹

Ahlak dersinde “İctimaî Vazifeler” dört ayrı bölümde ele alınmaktadır. Toplumsal sorumluluklardan, vatan ve milleti sevmenin öneminden, askerlik ve yurt savunmasından, vergi verip kanun ve nizamlara uymadan, milli birlik ve beraberliğin öneminden bahsederek milli bakış açısının yanı sıra iyi bir vatandaşın özelliklerini kurs öğrencilerine kazandırmayı hedeflemektedir.⁶⁰ Derste kullanılan örnekler, İslâm ahlakını kazandırmak yanında Müslüman-Türk büyüklerinin üstün ahlakını ele alarak Türk-İslâm sentezini öğrencilerine kazandırmak isteyen ve milli terbiyeyi esas alan Kur’an kursu anlayışını göstermektedir.

Kitapta içerikle ilgili soruların hazırlanması hedeflere ulaşmada öğreticiye kolaylık sağlayacak özelliكتedir.⁶¹ Bazı sorular bilgi ölçmeye yönelik hazırlanırken analiz ve sentez yeteneğini ölçmeye yönelik sorular da görülmektedir. Öğrencilerin kendi içinde öğrendiklerini tartışmalarını isteyen sorular da mevcuttur: “Sadaka veren bir insanın Müslüman olduğunu söyleyebilir misiniz? Konuyu kendi aranızda tartışın. Amellerin vakitlere bağlı olduğunu çeşitli misallerle anlatın. Elektrik lambasını düşünün. Onun yanmasının, düğmeye, düğmenin santrale, santralin motora... bağlı olduğunu ve her şeyin en son yine Allah’a muhtaç olduğunu arkadaşlarınıza anlatın”⁶² vb. Özellikle siyer dersiyle ilgili olarak hazırlanan sorular, hedef kitlenin bilgi düzeyini ölçmeye yöneliktir: “Veda hutbesi hangi tarihte, nerde îrad olundu? Rıdvan biatı ne zaman ve hangi şartlarda yapıldı?” vb.⁶³

Ayrıca Bayraktar, “Dini Bilgiler” ders kitabının öğrenciler için cazip olmadığını, içinde geçen terimlerin hedef kitlenin seviyesinin üzerinde olmasından dolayı anlamakta zorlandıklarını aktarmış ve bu bilgileri dönemin öğreticilerine dayandırmıştır. Kaza ve kader konusunda geçen ‘ecel-i kaza’, ‘ecel-i müsemma’ terimleri bu konuya verilen örneklerdir. Yapılan bu yorumlar, Kur’an kurslarında

⁵⁹ Kazancı vd., *Dini Bilgiler Ders Kitabı*, 188-193.

⁶⁰ Kazancı vd., *Dini Bilgiler Ders Kitabı*, 197-209.

⁶¹ Kazancı vd., *Dini Bilgiler Ders Kitabı*, 7, “Din insana nasıl teselli kaynağı olur?, “Allah’a göre makbul ve muteber olan din hangi dindir?”, “Bugün Hıristiyanlığa ve Yahudiliğe, gerçek din diyebilir miyiz?” soruları bu duruma örnektir.”

⁶² Kazancı vd., *Dini Bilgiler Ders Kitabı*, 10-16.

⁶³ Kazancı vd., *Dini Bilgiler Ders Kitabı*, 165-178.

okutulan kitabın öğrencilerin gelişim düzeyleriyle uyum göstermediğini, öğrencilerin ön bilgileri hakkında bilgi sahibi olunmadığını hatırlatmaktadır.⁶⁴

7. İnancım, İbadetim, Peygamberim, Ahlakım

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çağdaş verileri göz önünde bulundurarak Kur'an kursları için materyal olarak hazırladığı "Temel İslâm Bilgileri" adlı eser, dört ayrı kitaptan oluşmaktadır. İnancım, İbadetim, Peygamberim ve Ahlakım isimli kitaplardan oluşan seri, 2006 yılında hazırlanmıştır.

Kitap serileri hakkında yapılan çalışmaların bir kısmı, öğreticilerin ders kitaplarıyla ilgili değerlendirmelerini içermektedir. Bu değerlendirmeler içerisinde öğreticilerin genel olarak ünitelerin başlarında yer alan "Ünite Hakkında, Öğrenme Hedefleri, Üniteye Çalışırken" bölümlerini faydalı buldukları, kitaptaki başlıklarla içeriğin birbiriyle uyumlu olduğunu düşündükleri, âyet ve hadislerin konuya uygun olarak seçildiği ve bilgilerin objektif bir dille sunulduğu kanaatini taşıdıkları mevcuttur. Ancak bazı açılardan eserde eksiklikler görüldüğü sonucuna varıldığı da araştırmada dile getirilmektedir.⁶⁵ Kitapta kullanılan dil, öğrencilerin seviyelerinin üstünde görülmektedir. Kitabın içeriğinde yer alan başlıklar, öğretim programındaki başlıklarla uyum içindedir. Bu nedenle konu başlıklarının dikkat çekici olmadığı ile ilgili eleştirilerin eser açısından geçerli olmadığı söylenebilir.

7. 1. İnancım

Serinin ilk kitabı olan "İnancım" adlı eser, müfredatla uyumlu olarak dokuz üniteden oluşmaktadır. Eser, Prof. Dr. Erdoğan Pazarbaşı, Doç. Dr. Ali Kuşat ve Doç. Dr. Süleyman Akyürek tarafından hazırlanmıştır. İlk üç ünite, inanç esaslarına hazırlık niteliğindedir.⁶⁶ Her ünitenin ilk bölümünde yer alan "Ünite Hakkında, Öğrenme Hedefleri, Üniteye Çalışırken" başlıklarından üniteye çalışırken dikkat edilmesi gereken hususlar "İnancım" kitabında birbirine benzer yönlendirmeler içermektedir. Ünite başlıklarındaki hedeflere ulaşıp ulaşılmadığının kontrol edilmesi, anlaşılmadıysa konunun tekrar okunması istenmiştir. Bunlara ek olarak ünite içindeki etkinliklerin yapılması istenmiş ve son olarak da kaynakçadan ulaşılabilen eserlerin incelenmesi için yönlendirme yapılmıştır.⁶⁷ "Sıra sizde, düşünelim, araştıralım, öğrenelim" isimli etkinliklerin yerine getirilmesi ısrarla vurgulanırken; bu etkinliklerde zaman zaman hedef

⁶⁴ M. Faruk, Bayraktar, *Eğitim Kurumu Olarak Kur'an Kursları Üzerine Bir Araştırma* (İstanbul: M. Ü. İFAV Yayınları, 1992), 102.

⁶⁵ Hatice Kübra Yeniay, "İnancım" Adlı Ders Kitabının Değerlendirilmesi (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 99-103.

⁶⁶ Erdoğan Pazarbaşı vd., *İnancım, Temel İslam Bilgileri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), 7-50.

⁶⁷ Pazarbaşı vd., *İnancım, Temel İslam Bilgileri*, 6.

kitlenin özelliklerinin, bilgi ve becerilerinin göz önünde bulundurulmadığı görülmektedir.⁶⁸ Kitapta görsel materyallere vurgu yapılmamış olması önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. Sayfaların farklı renklerde düşünülmüş olması bir canlılık sağlamış olsa bile, okuma parçaları noktasında zayıf bir görüntü arz etmektedir.

7. 2. İbadetim

Temel İslâm Bilgileri serisinin ikinci kitabı olan “İbadetim”, diğer eserlerde olduğu gibi “Ünite Hakkında, Öğrenme Hedefleri ve Üniteyi Çalışırken” bölümleriyle başlamaktadır. Dr. Yaşar Yiğit ve Dr. Ekrem Keleş tarafından kaleme alınan ünite ele alınan konu başlıkları hakkında bilgi verilen ilk bölüm “Ünite Hakkında”dır. Öğrenme hedeflerinde, ünite sonunda ulaşılması gereken amaçlar aktarılmakta; son bölümde ise üniteye çalışırken dikkat edilmesi gereken noktalar hatırlatılmaktadır.⁶⁹ “Birlikte Konuşalım, Düşünelim, Not Edelim, Tartışalım, Araştıralım Öğrenelim” başlıkları eserde kullanılmıştır.⁷⁰ Her ünitenin sonunda yer alan ünite özeti ise önemli olan noktaların öğrenciler tarafından anlaşılması için tekrar niteliğindedir. Sonda yer alan soruların bir kısmı açık uçlu sorular iken bazı sorular çoktan seçmeli olarak hazırlanmıştır. Genel olarak sorular bilişsel düzeyde hazırlanmıştır. Konu aralarında yer alan, tartışılması ve birlikte konuşulması istenen konu başlıkları, hedef kitlenin yaş ve eğitim düzeyi göz önünde bulundurulduğu zaman pek mümkün gözükmemektedir.

Kitap yedi üniteden oluşmaktadır. Kitapta hem ikinci ünite olan temizlik ünitesi hem de üçüncü ünite olan namaz ünitesinde okuyalım başlığında anlatılan konularla ilgili öğrencilerin ilmi hallere yönlendirilmesi söz konusudur.⁷¹

Üçüncü ünite olan namaz ünitesinde “Üniteye Çalışırken” başlığında namazın bireysel ve toplumsal işlevini benimsetmeye çalışan bir anlayış vardır. Öğrencinin çevresindeki özelde namaz, genelde din algısını yorumlaması gereken sorular oluşturulmuştur. “Çevrenizde namaz, vakitleri gözlenen bir huzur anı olarak mı yoksa bir külfet gibi mi algılanmaktadır? Üzerinde düşünün. Kur’an’da namazın muhakkak insanları kötülükten uzaklaştıracağı söylendiği

---

⁶⁸ “Kur’an’dan insanın yaratılış aşamalarını anlatan ayetleri bularak okuyunuz, Esmâ-i Hüsnâ’dan Allah’ın celal sıfatlarıyla ilgili olanları araştırınız, Fiziksel, biyolojik ve toplumsal yasalar ile kader arasındaki ilişkiyi açıklayınız, Kur’an’ın mucize oluşunu ve belagatini inceleyiniz” vb. cümleler bu konuda örnektir.

⁶⁹ Yaşar Yiğit - Ekrem Keleş, *İbadetim, Temel İslâm Bilgileri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 6-20.

⁷⁰ Yiğit - Keleş, *İbadetim, Temel İslâm Bilgileri*, 10-11.

⁷¹ Örnek olarak; “mestler üzerine yapılan meshin detaylarını ilmi hallerden okuyunuz”, “hangi durumlarda sehiv secdesi gerektiğini ve nasıl yapıldığını ilmi hallerden araştırınız”, “yolcu namazıyla ilgili detayları ilmi hallerden okuyunuz” vb.

halde bazı namaz kılanların kötülükler işlemesi hakkında ne düşünüyorsunuz? Değerlendirin.” bu tür sorulara örnektir.⁷² “Hac ve Kurban” ünitesinde üniteyi çalışırken Diyanet İşleri Başkanlığı’nca hazırlanan “Hac Özlemi” ve “Umre” adlı CD’lerin izlenmesi istenmiştir. Görsel materyal olarak yönlendirilen CD’lerin, konuların anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yine Başkanlığın yayınları arasında olan “Hac İlmihali, Umre Rehberi, Hacı Anlamak ve Hicaz Albümü” eserleri de kaynak olarak gösterilmiştir.⁷³

7. 3. Peygamberim

Serinin üçüncü kitabı olan “Peygamberim” isimli eser, Prof. Dr. Nahide Bozkurt ve Dr. Remziye Yılmaz tarafından kaleme alınmıştır. Altı üniteden oluşan kitap, Hz. Muhammed’in peygamberlik öncesi dönemini, peygamberliğini, örnek ahlakını, ilme ve öğrenmeye verdiği önemi ele almaktadır.⁷⁴ Kitabın genelinde Hz. Muhammed’den “Peygamberimiz” şeklinde bahsedilmesi doktriner bakış açısını göstermektedir. Ünitelerin başında yer alan “Üniteyi Çalışırken” bölümünde kitabın genelindekine benzer yönlendirmeler kullanılmıştır. Ünite başındaki hedeflere ulaşılmadığı takdirde konuların tekrar okunması ve kaynakçadan yararlanılması istenmiştir. Konularla ilgili görsel yayınların izlenmesi tavsiye edilmiştir.⁷⁵ Eserde “Düşünelim, Sıra Sizde, Biliyor musunuz? Araştıralım, Öğrenelim” etkinlikleri, öğrencilerde konuların pekiştirilmesini amaçlamaktadır. Etkinliklerin bir kısmında sorulan sorular tarihle bugünü bağdaştırmaya yöneliktir. Örneğin: “Bugün de bazı toplumlarda kâhinlik ve büyücülüğün az da olsa bulunmasının sebepleri nelerdir? Bu tür olumsuz davranışlardan kaçınma konusunda neler yapılabilir? Peygamberimizin Mekke’nin fethi sırasında okuduğu hutbenin bugün için önemi nedir?”⁷⁶ Etkinliklerin bir kısmında ise bilişsel bilgidен farklı olarak duygu eğitime vurgu söz konusudur. Hz. Muhammed’in çocukluk yıllarındaki örnek olayların araştırılması ve bu olayların oluşturduğu duygu ve düşüncelerin paylaşılmasının istenmesi bu konuya örnektir.⁷⁷ Hz. Muhammed’in arkadaşlık tarzı ile kendi arkadaşlık tarzının değerlendirilmesini isteyen soru da aynı doğrultudaki etkinliklerdendir.⁷⁸ Hz. Muhammed’in kadınların eğitime verdiği önemle ilgili konular değerlendirildikten sonra hedef kitleden kadınların eğitim düzeyinin yükseltilmesiyle ilgili neler yapılabileceğinin cevabı istenmiştir. Ayrıca tarihsel süreç içinde kadınların eğitimi konusunda ne gibi farklı anlayışların ve etkilerinin

⁷² Yiğit - Keleş, *İbadetim, Temel İslam Bilgileri*, 50.

⁷³ Yiğit - Keleş, *İbadetim, Temel İslam Bilgileri*, 120.

⁷⁴ Daha fazla bilgi için bk. Nahide Bozkurt - Remziye Yılmaz, *Peygamberim Temel İslam Bilgileri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011).

⁷⁵ Bozkurt - Yılmaz, *Peygamberim Temel İslam Bilgileri*, 6.

⁷⁶ Bozkurt - Yılmaz, *Peygamberim Temel İslam Bilgileri*, 10-74.

⁷⁷ Bozkurt - Yılmaz, *Peygamberim Temel İslam Bilgileri*, 14.

⁷⁸ Bozkurt - Yılmaz, *Peygamberim Temel İslam Bilgileri*, 116.

olduğu da üzerinde düşünülmesi beklenen sorulardandır.⁷⁹ Hedef kitlesinin çok büyük bir bölümü kadınlardan oluşan kurslarda, onların tarihteki eğitim öğretim süreçlerinin gündeme alınması önemlidir.

Hz. Muhammed'in hayatının kronolojik olarak anlatıldığı ilk ünitelerden sonra onun örnekliğinin açıklandığı üniteler yer almaktadır. "Peygamberimizi Nasıl Örnek Almalıyız (Taklit Etme mi? Örnek Alma mı?)" başlığında taklit etme ve örnek almanın arasındaki farka dikkat çekerek konuya giriş yapılmıştır. Hz. Muhammed'i modelleme olarak ifade edilen örnek almanın, O'nun yaşadığı dönemin kendine ait özelliklerini koruyarak günümüze aktarmak demek olmadığı ifade edilmiştir.⁸⁰ Kullanılan araç ve gereçlerin toplumun kültürel ve ekonomik yapısına bağlı olarak değiştiğiyle ilgili vurguların sonunda Hz. Peygamber'in hangi davranışlarının örnek alındığının değerlendirilmesi istenmiştir.

7. 4. Ahlakım

Yedi üniteden oluşan eser, Doç. Dr. Celal Türer, Prof. Dr. Erdoğan Pazarbaşı, Doç. Dr. Süleyman Akyürek ve Doç. Dr. Ali Kuşat tarafından kaleme alınan serinin son kitabıdır. Sunuş bölümünde ahlakın tanımından, ahlakî değerlerden, İslâm'ın ahlaka verdiği önemden, bireysel ve toplumsal sorumluluklardan, İslâm ahlakında sevgiden ve kültürel mirastaki önemli şahsiyetlerden bahsedilmiştir. Başkanlığın diğer eserlerde de vurguladığı gibi halkın din konusunda bilgilenme ihtiyacının hurafelerden uzak bir şekilde oluşturulmaya çalışıldığı ifade edilmiştir.⁸¹ Ünitelerin başında yer alan "Üniteyi Çalışırken" bölümünde serinin diğer bölümlerinde olduğu gibi etkinliklerin mutlaka yapılması, ulaşılamayan hedeflerle ilgili konuların tekrar okunması ve kaynakçadan eserlerin incelenmesi istenmiştir. İlk ünite ahlakın tanımı yapılmıştır. Ahlak, değer yargıları, yapılması gereken görevlerin bütünü olarak ve toplumdaki iyi ya da kötü davranışların manzumesi olarak tanımlanmıştır.⁸² Ahlakın kaynakları olarak İslâm dininin iki temel kaynağı gösterilmiştir.

Etkinlikler içinde, Hz. Peygamber'in ahlak modeli olması hususunda akla gelebilecek bir soru şudur: "Peygamberimizden 14 asır sonra, onun yaşadığı kültür ve coğrafyadan apayrı bir ortamda yaşayan insanların, peygamberimizi bugün örnek alması mümkün müdür? Eğer mümkünse bu nasıl olacaktır? Bu

⁷⁹ Bozkurt - Yılmaz, *Peygamberim Temel İslam Bilgileri*, 127.

⁸⁰ Bozkurt - Yılmaz, *Peygamberim Temel İslam Bilgileri*, 93.

⁸¹ Celal Türer vd., *Ahlakım Temel İslam Bilgileri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 3.

⁸² Türer vd., *Ahlakım Temel İslam Bilgileri*, 7.

soruyu sınıfça cevaplayınız.”⁸³ ve “Biyolojik anne-babalık ile psikolojik-eğitsel anne babalık arasındaki farkları söyleyiniz.”⁸⁴ soruları bu duruma örnektir.

Kitapta yer alan “İslâm Ahlakında Sevgi” başlıklı üniteye Allah, Peygamber sevgisinden bahsedilirken ilerleyen başlıklarda “Bayrak ve Vatan Sevgisi” ele alınmakta, bunlardan milli bir bakış açısının, sorumluluk sahibi yurttaşlar yetiştirmenin Kur’an kurslarında hedeflendiği anlaşılmaktadır.⁸⁵ Serinin diğer kitapları gibi bu kitapta da ünite özeti, üniteyi gözden geçirme ve değerlendirme soruları yer almaktadır. Kitaptaki görsel öğeler yeterli olmadığı gibi etkinlikler hazırlanırken hedef kitlenin özelliklerinin de göz önünde bulundurulmadığı anlaşılmaktadır. Temel İslâm Bilgileri serisinin içeriği birkaç ayrıntı dışında – yukarıda ifade edildiği gibi- 2004 ve 2012 Öğretim Programlarının konu başlıklarıyla aynıdır.

8. Dinim İslâm Temel Bilgiler

Diyanet İşleri Başkanlığı yayınlarından çıkan eser, 22.08.2013 tarihli Din İşleri Yüksek Kurulu kararıyla Prof. Dr. Muhammet Şevki Aydın’ın editörlüğünde basılmıştır. Kitabın giriş bölümünde “Bu Kitaptan Nasıl Yararlanalım?” başlığı altında Kur’an kurslarının farklı yaş ve düzeydeki bireylere hizmet vermesinden dolayı yaşanan zorluklara dikkat çekilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın 2005 yılında yeni bir din eğitim anlayışı benimsediğini ve bu anlayışla beraber ders kitabına bağlı ama bağımlı olmayan bir eğitimin kabul edildiği de ifade edilmiştir. Hem öğreticiler hem de öğrenciler için bilgileri ezberlemeye dayalı değil, bilgiye nasıl ulaşacağını bilme, araştırma, yeni bilgiler üretebilme gibi becerileri geliştirmeyi hedefleyen bir eğitim öğretim anlayışı ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu nedenle materyal olarak ders kitaplarının eğitim paydaşlarına ilham verici olması ama sınırlandırıcı olmaması üzerinde durulmuştur. Öğrenmenin öznesi olan öğrencinin merkeze alınması ve ulaştığı bilgileri kullanarak günlük hayatında karşılaştığı sorunlarına çözüm bulabilen bireyler yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Son olarak kitabın Hanefî ve Şafiî mezhebi esas alınarak hazırlandığı ifade edilmiştir. Bu açıdan mezhepler arası yaklaşımla kitabın hazırlandığı ve bu yaklaşım sayesinde öğrencilerin mezhepler arasındaki farklılığı daha iyi anlayacağı ortaya konulmuştur.⁸⁶ Yaygın din eğitimi kurumu olarak Kur’an kurslarındaki eğitimin pedagojik değil teolojik temele dayanması yine de kurumun din eğitimi anlayışını mezhepler arası olarak nitelendirmesine engel olmamıştır. Ülkedeki nüfusun büyük bir çoğunluğunun kendisini Hanefî veya Şafiî olarak isimlendirmesi, eserde iki mezhebî anlayışın ele alınma

⁸³ Türec vd., *Ahlakım Temel İslam Bilgileri*, 22.

⁸⁴ Türec vd., *Ahlakım Temel İslam Bilgileri*, 82.

⁸⁵ Türec vd., *Ahlakım Temel İslam Bilgileri*, 97-116.

⁸⁶ *Dinim İslam Temel Bilgiler* (Ankara: DİB Yayınları, 2016), 4-5.

nedenidir. Ancak ülkede sayısal olarak yoğun bir nüfusa sahip olmayan diğer görüşlerin dile getirilmemiş olması mezhepler arası yaklaşımın sınırlarını daraltmaktadır.

Kitap, kur sistemine göre hazırlanan öğretim programı esas alınarak yazılmıştır. İtikat, ibadet, ahlak ve siyer öğrenme alanlarında hazırlanan eser, ünite başlıklarına göre konuları ele almaktadır. Ünitelerden önce Âşık Yunus ve Yunus Emre'den dörtlükler aktarılmıştır. Birinci kurdaki başlıklar itikat dersi için "İnsan ve Din, İman ve İnsan" dır.⁸⁷ İbadet dersinin başlıkları "İbadet ve Mükellef, Temizlik",⁸⁸ ahlak dersinin "İslâm'da Ahlak",⁸⁹ siyer dersinin ise "Peygamberlik Öncesi Hz. Muhammed" şeklindedir.⁹⁰ 2012 yılı İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programlarında yer alan konu başlıkları ile kitaptaki içerik birbirleriyle uyumludur. Konuların sonunda yer alan etkinlikler, öğrencilerin kendi tecrübelerini paylaşmalarını sağlamaya yönelik olduğu gibi arkadaşlarıyla öğrendiklerini müzakere etmesi anlayışı üzerine kurulmuştur. Aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm meâlinden konuların içeriklerine uygun olarak bireysel araştırmaya yönelik ödevler verilmiştir. Konu içerikleri ile uyumlu âyetler, tanımlar ve hadis-i şerifler sayfa kenarlarında yer almaktadır. Kitapla ilgili açıklamalarda ifade edilen mezhepler arası yaklaşımın örneklerinden ilki "Mükellef ve Davranışları" başlığındadır.⁹¹ Alt başlıkların açıklanmasından sonra Şafîî mezhebinin ef'âl-i mükellefin tasnifi anlatılmıştır. Kitabın ilerleyen sayfalarında da aynı şekilde Şafîî mezhebinin bakış açısı ayrıca vurgulanmıştır.⁹²

İslâm'da Ahlak ünitesinin "Güzel Ahlakı Nereden Öğreniriz?" alt başlığında güzel ahlakın iki kaynağı olduğu ifade edilmiştir. İlki Kur'ân-ı Kerîm diğeri ise Hz. Muhammed'in uygulamaları. Bu durum kurslardaki ahlakın ilahî ya da dinî ahlak olduğunu göstermektedir. Aynı konunun etkinlik çalışmasında ise tarihten veya günümüzden örnek bireylerin ele alınması isteği söz konusudur. Model şahsiyetlerin sadece tarihle sınırlandırılmamış olması ise bireylerin örnek alınabilirlik şansını arttırmaktadır.⁹³

Siyer dersinin hazırlık çalışmasında Hz. Muhammed'in çocukluk ve gençlik yıllarında öğrenilen bilgilerden öğrencileri en çok etkileyen olayla ilgili duygu ve

---

⁸⁷ *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 12-22.

⁸⁸ *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 26-53.

⁸⁹ *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 55-63.

⁹⁰ *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 67-78.

⁹¹ *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 33.

⁹² Guslün farzları başlığında mazmaza ve istinşâkın Şafîî mezhebine göre sünnet olduğu ifade edilmiştir. Kanın abdesti bozmayacağı, teyemmümün sadece toprakla yapılması, sırasına uygun olarak teyemmümün yapılmasının farz oluşu, Şafîî mezhebindeki hayız süresinin farklılığı, İbadet dersiyle ilgili bölümde "Namazda Okunan Dua ve Tesbihler" başlığında Hanefî ve Şafîî mezheplerine göre iki farklı alt başlıkta dua ve sureler aktarılmıştır.

⁹³ *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 58-61.

düşünce paylaşımı yapılması istenmiştir.⁹⁴ İslâm dininin en önemli örnek şahsiyeti olarak Hz. Muhammed ile öğrencilerin duygu paydaşlığının sağlanması açısından seçilen etkinlik örnekleri, eserin ilk sayfalarında ulaşılmak istenen yeni eğitim öğretim anlayışını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda siyer haritası gibi kullanılan görsel materyaller de farklı bireylere yönelik eğitimi desteklemektedir.

Ahlak konularının işlendiği bölümlerde iyi bir Müslüman, güzel ahlaklı bir insan olarak tanımlanmıştır. Ahlak dersinde işlenen konu başlıklarındaki etkinlikler, genel olarak Kur'ân-ı Kerîm meâlinden yapılacak çalışmalar şeklindedir. Kitapta İslâm ahlakının ön gördüğü insan modelinden bahsedilirken başlıklar ayrıntılarıyla açıklanmıştır.⁹⁵

İtikat dersindeki “Peygamberlere İman” konusunda mucizeden bahsedilmektedir. Aynı başlıkta kerametın de tanımı yapılmış, mucize ve kerametın arasındaki farka dikkat çekilmiştir.⁹⁶ Örgün din eğitiminde bilgi kaynakları aktarılırken ilham, keşf gibi kavramların kesinlikle bilgi kaynağı olarak kabul edilmemesi gerektiği vurgulanırken yaygın din eğitiminde kerametden bahsedilmesinin amacı çok anlaşılammıştır.

Kitapta yer alan konu başlıkları ve konuların ele alınış şekli, ilmihal kitaplarını hatırlatmaktadır. Örneğin, hac çeşitlerinin, zekât ve namaz gibi ibadetlerin ele alınışı bu duruma örnek teşkil etmektedir.⁹⁷ Kur'ân ile birlikte kâinatı okuyan bireyler yetiştirmeyi hedefleyen,⁹⁸ hazır bilgilerin ezberlenmesiyle bunun gerçekleşemeyeceğini belirten bir anlayıştan bahsederken özellikle itikat ve ibadet derslerindeki bilgi yoğunluğu kendi içinde tezat teşkil etmektedir. Eseri klasik ilmihal kitaplarından ayırt eden temel özelliği ise etkinliklerde görülmektedir. Etkinlikler, konu başlıkları ile uyumlu olarak belirlenmiş, Kur'ân meâlî odaklı çalışmalar istenmiştir. Ancak bazı sorular ya da etkinlikler, hedef kitleyi aşacak özellikte görünmektedir. Aynı şekilde kaderle ilgili kavramlar aktarılırken: “Eceli gelmeden kimse kimseyi öldürmez ise katil niçin yaptığın dan sorumlu tutulmuştur?” sorusunun arkadaşlarla tartışılması istenmiştir. Bu sorular hedef kitleyi aşacak sorulara örnek teşkil etmektedir.⁹⁹ Kitabın sonunda yer alan kaynakçada ise dipnot uygulaması yerine eserlerin topluca aktarılmasına karar verildiği anlatılmıştır. Eserde Kur'ân kurslarının farklı yaş ve özellikteki bireylere yönelik eğitim veren bir kurum olduğu ifade edilmiş yalnız hazırlanan eserin hangi yaş grubunu hedef kitle olarak belirlediği

---

⁹⁴ *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 67.

⁹⁵ *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 186.

⁹⁶ *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 223.

⁹⁷ *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 227-235.

⁹⁸ *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 6.

⁹⁹ *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 335.

aktarılmamıştır. Kursların hedef kitesinin çok büyük bir bölümünün ev hanımlarından oluştuğu -hatta okuma yazma bilmeyen ya da ilkökul mezunu olan- öğrencilerden meydana geldiğini belirtmek gerekir.¹⁰⁰ Görsel açıdan ise kitabın özenli hazırlandığı, konuyla bağlantılı resim ve fotoğrafların kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu açıdan büyük emekler verilerek oluşturulan eserin hedef kitleye olan uygunluğunun tekrar gözden geçirilmesi, eğitimin başarısı açısından oldukça önemlidir.

Sonuç

Çalışmada ele alınan kitaplar fiziksel görünüm, içerik, dönemin din anlayışı ve Kur'an kursu müfredatlarına uygunluğu açısından ele alınmıştır. Doküman incelemesi yöntemi kullanılarak ortaya çıkan araştırma sonucunda eserlerin kendi döneminin eğitim ve din anlayışına uygun hazırlandıkları görülmüştür. Fiziksel görünüm açısından oldukça sade olan eserlerdeki görsellik yok denecek kadar azdır. Hazırlanan içeriklerin -Kur'an kurslarında okutulan ya da okutulması tavsiye edilen kitaplarda müfredatlarla uyum içinde olduğu sonucuna varılmıştır.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden itibaren yaygın din eğitiminde kullanılan kitapların genel anlamda yayımlandığı dönemin eğitim felsefesine uygun olarak yazıldığı anlaşılmaktadır. Yaygın din eğitiminin hedef kitesinin İslâm dini ile ilgili bilgilere ulaşmak isteyen gönüllü bireylerden meydana gelmesi nedeniyle kitapların doktriner bir anlayışla hazırlandığı görülmektedir. Yıllar içinde değişen eğitim anlayışının yaygın din eğitimine olan etkileri hazırlanan ders kitaplarına yansımıştır.

Kullanılan öğretim materyalleri incelendiğinde Kur'an kurslarındaki dinî bilgiler ve ahlak öğrenme alanlarının bireysel ve toplumsal ahlakı geliştirici özelliğinden ziyade bilgi aktaran ve öğüt veren mevize tarzında eserler olduğu görülmektedir. Ahlak konularının işlenişinde bireysel ve toplumsal ilişkileri düzenleyen kurallardan bahsetmek ve davranış değişikliği için hedef kitlenin özelliklerine göre farklı öğretim yöntem ve tekniklerinden faydalanmak ahlak öğrenme alanında daha etkili olacaktır.

Yaygın din eğitiminde kullanılan materyallerin -en azından 2000'li yıllara kadar- ilmiyal kitaplarının bakış açısıyla oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Geleneksel ilmiyal anlayışında, bireylerin günlük ibadetlerini yerine getirebilecek dinî altyapıya sahip olması hedefler arasındadır. Yaygın din eğitimine katılan

---

¹⁰⁰ Konuyla ilgili yapılan alan çalışmaları, hedef kitlenin eğitim düzeyleri hakkında bilgi vermektedir. Daha fazla bilgi için bk. Zahide Bulut, *18-50 Yaş Arası Bayanların Kur'an Kurslarına Devam Motivasyonları (Ankara-Keçiören Örneği)*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009); Emre Yılmaz, *Kur'an Kurslarında Öğrenim Gören Yetişkin Bayanlarda Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Bilecik Örneği)*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017).

bireylerin dinin inananları olarak ibadetlerini yerine getirebilecek yeterliğe sahip olmak istemeleri normaldir ve aldıkları din eğitiminin buna katkı sağlamasını isteyeceklerdir. Ancak hedef kitlenin son zamanlarda değişen şart ve anlayışlara paralel olarak değişmesi yaygın din eğitiminin içeriğini, öğretim yöntem ve tekniklerini etkilediği gibi öğretim materyallerini de etkilemiştir. Araştırmada materyallerden sadece kitaplar ele alınmasına rağmen öğrenmenin kalıcı olabilmesi için seçilen materyallerin çeşitli olması daha fazla duyuya hitap etmesi gerektiği belirtilmelidir. Eğitim düzenleyicilerinin değişen eğitim teknolojilerini takip etmeleri, materyallerde gerekli değişiklikleri yapmaları durumunda yaygın din eğitiminde daha başarılı bir süreç oluşturmakta mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Akseki, Ahmet Hamdi. *Yavrularımıza Din Dersleri 1*. İstanbul: Burhaneddin Erenler Matbaası, 1947.
- Akseki, Ahmet Hamdi. *Yavrularımıza Din Dersleri 2*. İstanbul: Burhaneddin Erenler Matbaası, 1948.
- Akseki, Ahmet Hamdi. *Yavrularımıza Din Dersleri 3*. İstanbul: Doğu Matbaası, 1947.
- Akseki, Ahmet Hamdi. *Yavrularımıza Din Dersleri 4*. İstanbul: Burhaneddin Erenler Matbaası, 1947.
- Aslan, Kemal. *Dinimizi Öğreniyoruz 1-2-3 Yaz Kur'an Kursları Ders Kitaplarının Materyal Geliştirme İlkeleri Açısından İncelenmesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Bayraktar, M. Faruk. *Eğitim Kurumu Olarak Kur'an Kursları Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: M. Ü. İFAV Yayınları, 1992.
- Bozkurt, Nahide - Yılmaz, Remziye. *Peygamberim Temel İslâm Bilgileri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Bulut, Mehmet. "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Eğitimi Görevi". *Diyanet İlimi Dergi* 35/4 (1999), 113-128.
- Bulut, Zahide. *18-50 Yaş Arası Bayanların Kur'an Kurslarına Devam Motivasyonları (Ankara-Keçiören Örneği)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Büyüker, Kamil. "İstanbul'da Mardinli Bir Asker, Mutasavvıf: Ömer Fevzi Mardin (1878 1953)". *Makalelerle Mardin* (2007), 74-96.
- Cebeci, Suat. *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Demirel, Özcan vd. *Ders Kitabı İncelemesi*. Ankara: Pegem Akademi, 2020.
- Dinim İslâm Temel Bilgiler*. Ankara: DİB Yayınları, 2016.
- Düstur*. III. Tertip. 5/665.
- Erkılıç, Turan Akman - Can, Sevcan. "Eğitim Yönetimi Ders Kitaplarının İçerik ve Fiziksel Özellikleri Açısından İncelenmesi". *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2/4, 295-307.
- Jaschke, Gotthard. *Yeni Türkiye'de İslâmlık*. çev. Hayrullah Örs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972.
- Kazancı, A. Lütfi vd.. *Dini Bilgiler Ders Kitabı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1981.
- Köksal, M. Asım. *Gençlere Din Kılavuzu*. İstanbul: Köksal Yayıncılık, 1999.
- Mardin, Ömer Fevzi. *Din Dersleri*. İstanbul: Aydınlik Basımevi, 1946.
- Özdemir, Sabri. *İtikad, İbadet, Ahlak*. Ankara: Gaye Matbaacılık, 1979.

- Pazarbaşı, Erdoğan vd.. *İnancım, Temel İslâm Bilgileri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Pazarbaşı, Erdoğan vd.. *Ahlakım Temel İslâm Bilgileri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Yaltkaya, Şerafeddin. *Benim Dinim*. Ankara: Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, 1943.
- Yeniay, Hatice Kübra. *“İnancım” Adlı Ders Kitabının Değerlendirilmesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Yılmaz, Emre. *Kur’an Kurslarında Öğrenim Gören Yetişkin Bayanlarda Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Bilecik Örneği)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Yiğit, Yaşar - Keleş, Ekrem. *İbadetim, Temel İslâm Bilgileri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.